

HİKAYE ETME SESİ¹ (VOIX NARRATIVE) : KİM KONUŞUYOR?

Prof. Dr. Rıza FİLİZOK

Bir hikâyede "kim konuşuyor?" sorusuna doğru bir cevap verebilmek için G. Genette tarafından ortaya konan " hikâye (l'histoire) ", " hikâye etme / tahkiye (narration) " ve " anlatı (récit) " ayırımını daima göz önünde bulundurmak gerekir:

Bir hikâyenin yaratılması üç safhayı içerir: Önce bir hikâye bulunur. Sonra soyut bir nitelik taşıyan bu hikâye, hikâye etme yoluyla somut bir hale getirilir. Böylece olaylar ile zaman-mekan dünyasına yerleştirilmiş olan şahıslar sözce halinde ortaya çıkar. Bu ikinci safha, "hikâye etme"dir. Bu hikâye etme sonucunda ortaya çıkan metin ise "anlatı"dır. Demek ki hikâye, hikaye etme yoluyla sözce haline getirilir, sözce haline gelen hikâye ise artık bir anlatıdır. Burada dikkat edilmesi gereken şey şudur: Sözce haline getirmek için bir sözceleme halinin ve bir konuşanın bulunması gerekir. Yani ortada anlatılmış olan bir şey varsa (hikâye etme sözceleri) bunun nerede ve kim tarafından anlatıldığını da bilmemiz gerekmektedir. Teknik terimleriyle söyleyecek olursak ortada hikâye etme sözceleri varsa, bu sözceleri yaratan bir hikâye etme (narration) işinin ve bir sözceleme halinin de bulunması gerekir. Hikâye etme işi nerede ve kim tarafından yapılmıştır? Hikâye etme sesi kime aittir? Anlatıda okuduğumuz

¹ Bu yazıda, Jean Kaempfer ve Filippo Zanghi'nin "La voix narrative" adlı şu kaynakta yer alan makalelerinden yararlanılmıştır:

<http://www.unige.ch/lettres/framo/enseignements/methodes/vnarrative/html>.

cümlelerin sahibi kimdir? İşte burada cevabını arayacağımız soru budur.

Anlatıda "Kim konuşuyor?" sorusunun cevabını bulabilmek için **üç tip anlatıcı** arasındaki ilişkileri kavramak ve aralarındaki farkları anlamak gerekmektedir. Bunlar, **yazar**, **anlatıcı** ve **şahıs**tır. Çünkü bir metinde bunların üçü de konuşabilir. Yazar ve anlatıcı daima farklı varlıklar mıdır? Anlatıcı aynı zamanda hikâyenin içinde yer alan bir şahıs olduğunda nasıl bir durum ortaya çıkmaktadır? Bir hikâyede farklı düzlemler bulunduğunda **hikâyenin içi ve dışı** ne anlama gelmektedir? Nihayet hikâyenin zamanı problemi de işin içine girmektedir: Hikâyenin zamanı ile hikâye etme işinin (akt) zamanı birbirinden nasıl ayrılacaktır? Bu sonucusu, hikâyenin değil konuşmanın zamanıdır.

DİLBİLGİSİ AYIRIMI : İKİ TİP ANLATICI

Anlatıcı meselesini çözmek isteyen araştırmacıların başvurduğu yollardan birisi metindeki dilbilgisi belirtilerinden yararlanmaktır. Anlatıların genel olarak ya birinci şahısla ya da üçüncü şahısla yapıldığı görülmüş ve buradan iki tip anlatıcı olduğu sonucuna varılmıştır:

- 1) **Anlatıcı, I. ŞAHIS ile anlatır:** Böyle bir anlatımda I. Şahıs kullanılır ve anlatıcının izleri bulunur (ben, bana...), o, kendisini gizlemez. Bu durumda anlatıcı anlatılan hikâyenin bir şahsıdır yahut da bir şahididir. Hikâye etme, bir şahsın gözünden yapıldığından bir "iç bakış açısı", "iç odaklanma" ortaya çıkar. Eser otobiyografik ise anlatıcı, doğrudan yazardır.
- 2) **Anlatıcı III. ŞAHIS ile anlatır:** Anlatıcı üçüncü şahısla hikâye eder (o, onlar...). Bu durumda bakış açısı değişebilir.

Birincisine örnek olarak şu metin verilebilir:

Biraz düşününce anlıyorum ki hayat artık yaşanabilecek gibi değil. Akşam potinlerimi boyatırken boyacıya ustasından ayda kaç kuruş aldığını sordum.

-Yirmi lira! dedi.

On altı yaşında bir çingene çocuğu! Ben otuz bir yaşında, naz ve naim içinde büyümüş tarihî bir ailenin evlâdı karımla çocuğumla on beş lira içinde nasıl geçinebilirdim.

Ömer Seyfettin, Nokta, "Niçin Zengin Olmamış", 1956 s.48

İkincisine örnek olarak şu metin gösterilebilir:

Cabi Efendi, öyle her ihtiyar gibi sabahtan akşama kadar evinde pineklemeydi. Vâkıa yine ciddî bir işe elini sürmez; "Yiyeceğim var, içeceğim var! İş benim neme gerek?" derdi. Amma her sabah güneş doğmadan kendini sokağa atardı.

Ömer Seyfettin, İlk Düşen Ak, "Mermer Tezgâh", 1945, s.20

Birinci örnekte "ben" şahıs zamiri ve "-im" şahıs eki bize anlatıcıyı göstermektedir. Buna karşılık ikinci örnekte anlatıcının izleri yoktur.

Dilbilgisine dayanan bu ayırım doğru olmakla birlikte her zaman yeterli olamamaktadır, bundan dolayı bu ayırımdan yararlanırken bazı özel durumları daima göz önünde bulundurmak gerekir.

Bir Anlatıcı anlatılan hikâyede ya yer alır ya almaz; diğer taraftan hikâyenin ya bir kahramanıdır, ya da bir kahramanı değildir. (Unutmamak gerekir ki anlatıcının bir hikâyede yer alması, onun hikâyenin bir kahramanı olduğu manasına gelmez.) Bu durumda temel olarak dört tip anlatıcı ortaya çıkar:

- 1) **Metin dışı anlatıcı "diégèse dışı" (extradiégétique):** Anlatılan "hikâye dünyası"nın dışında olan anlatıcıdır. Anlatıcı bu durumda hikâyeye göre daha üst düzlemde dir.
- 2) **Metin içi anlatıcı "diégèse içi" (intradiegétique):** Anlatılan "hikâye dünyası"nın içinde olan anlatıcıdır. Anlatıcı, şu yahut bu şekilde hikâye dünyasının içindedir.
- 3) **Hikâye dışı anlatıcı (hétérodiegétique):** Anlatılan hikâyenin bir şahsı olmayan bir anlatıcıdır. Anlatıcı bu durumda kendisini bir "ben" anlatımıyla ortaya koymaz.
- 4) **Hikâye içi anlatıcı (homodiegétique):** Anlatılan hikâyenin bir şahsı olan anlatıcıdır, kendisini "ben" olarak ortaya koyar. Bu durumda anlatıcı hikâyenin ikinci dereceden bir kahramanı olabilir, anlatıcı aynı zamanda hikâyenin baş kahramanı ise "otodiegetik" anlatıcı adını alır.

Bu ayırmalardan ilk ikisi, "Anlatıcı "hikaye dünyasının içinde midir?" sorusuna cevaptır. Bu ayırmalardan son ikisi ise "Anlatıcı hikâyenin kahramanlarından birisi midir?" sorusuna cevaptır. Öyleyse bir hikâyenin anlatıcısını incelerken sorulacak temel iki soru bunlardır. Meselâ **Homère**, *Odyssée*'de bir metin dışı anlatıcıdır, buna karşılık **Şehrazat**, *Binbir Gece Masalları*'nda metin içi anlatıcıdır. Diğer taraftan ikisi de hikâyenin kahramanı olmadığından hikâye dışı anlatıcıdır. Aynı şekilde Lesage'ın **Gil Blas**'ı, bir metin dışı anlatıcıdır; Eugene Fromentin'in **Dominique**'i, bir metin içi anlatıcıdır ama ikisi de hikâyelerinin kahramanı olduklarından birer "hikâye içi anlatıcı"dır. Bütün bunları şöyle bir tablo ile gösterebiliriz:

DÜZLEM İLİŞKİ	Metin Dışı Anlatıcı (extradiégétique)	Metin İçi Anlatıcı (inradiégétique)
Hikâye Dışı Anlatıcı (hétérodiégétique)	HOMERE (Odyssée)	ŞEHRAZAT (Binbir Gece Masalları)
Hikâye İçi Anlatıcı (homodiégétique):	GİL BLAS (Lesage'ın romanı)	DOMİNİQUE (E.Fromentin'in Romanı)

ANLATICIYI BELİRLEMEDE BAZI İP UÇLARI

Anlatıcıyı şu noktalara dikkat ederek belirleyebilirsiniz:

I) I. Şahısla yazılmış metinlerde:

- "Ben" zamiri, eğer yazar kendi hikâyesini yahut şahidi olduğu olayları anlatıyorsa doğrudan doğruya "yazar"ı gösterebilir. **Otobiyografik eserlerde, günlüklerde, anı yazılarında "ben" zamiri yazarı gösterir.**
- "Ben" zamiri, bu metinlerde bazen yazarı değil, hikâyeyi anlatan "anlatıcı-yazar"ı gösterebilir.

Bu iki durumda anlatıcı sadece gördüğü, bildiği, anladığı olguları bilir, bilgisi sınırlıdır, öznelir. Bu metinlerde "iç bakış açısı" vardır.

II) III. Şahısla yazılmış metinlerde:

Bu metinlerde anlatıcı, hikâyenin bir şahsı değildir ve genellikle Tanrısal bakış açısına sahiptir. Bundan dolayı bu metinlerde değişik bakış açıları bulunabilir. Bu metinlerde:

- Anlatıcı olayları sadece gözleyen birisi olabilir. Bu durumda metinde "dış bakış açısı" vardır.
- Anlatıcı olayları hikâyenin kahramanlarından birisinin gözünden anlatabilir. Bu durumda "iç bakış açısı" vardır.
- Anlatıcı, hikâyeyi anlatmayı bırakıp yorumlar yapabilir, okuyucuya seslenebilir. Anlatıcı bu durumda anlatma görevini bırakmış, yorumlama görevini yüklenmiştir. Anlatıcı yorumlama görevini yaparken üçüncü şahısla anlatımdan birinci şahısla "Ben"li bir anlatıma geçebilir.

ANLATICI ve YAZAR

Bir hikâye birinci şahıs ağzından anlatılmışsa (ben), okuyucular çok zaman, hikâyeyi anlatanın metnin yazarı olduğunu düşünürler:

Geçen sene bir gün arkadaşım Sermet'le Şişli'ye doğru gidiyorduk. Birdenbire karşımıza Efruz Bey çıktı. Koltukları, cepleri kitap doluydu. Sanki bizi görmedi. Dalgın dalgın yanımdan geçiyordu. Sermet:

-Bonjur Efruz! Bu ne acele!...

Diye haykırdı.

Ömer Seyfettin, Gizli Mabet, "Tam Bir Görüş", 1945, s.82.

Bir çok okuyucu yukarıdaki metni okuyunca bu sözleri Ömer Seyfettin'in söylediği görüşüne kapılabilmektedir. Aslında burada konuşan Ömer Seyfettin değil, hikâyenin kahramanlarından birisi olan "anlatıcı"dır.

Balzac, "le Lys dans la vallée" adlı eserinin ön sözünde bazı okuyucuların yazar ile anlatıcıyı birbirinden ayırmamalarından yakınır ve bunları birbirine karıştırmanın çok gülünç neticeler doğurduğunu söyler; okuyucuların yazar, anlatıcı ve şahısları birbirinden ayırt etmelerini ister. Bu dünceleri ile Balzac hayâlî bir anlatının "hikâye etme hâli" ile "yazma hâli"ni birbirinden ayırmış olmaktadır.

Yazma hâli, yazarın okuyucuya seslendiği andır, hikâye etme hâli ise anlatıcının dinleyiciye seslendiği andır ve bu iki zaman birbirinden farklıdır. Bu iki hâli birbirinden ayırmamız için mantıkî, psikolojik ve hukukî sebepler vardır:

Yazarla anlatıcıyı birbirinden ayırmamız gerektiğini gösteren mantıkî olgulara bir örnek verelim. Bir yazarın 2000 yılında bir eser yazdığını ve 2010 yılında öldüğünü düşünelim: Bu eserin anlatıcısının da bize 2020 yılında olanları (-di'li geçmiş)li bir anlatımla anlattığını düşünelim. Buradan rahatlıkla anlatıcının 2020'den sonra hayatta olan hayâlî bir kahraman olduğunu söyleyebiliriz. Yani yazarla anlatıcı kahramanın farklı zamanlarda yaşadığını farkedebiliriz. Buradan çıkarılacak netice şudur: Anlatıcı, asla yazar değildir, anlatıcı yazar tarafından yaratılmış, icat edilmiş bir roldür. Öyleyse anlatıcının ve onun muhatabı olan dinleyicinin hayâlî birer rol olduğu daima göz önünde bulundurulmalıdır.

Psikolojik yönden bakıldığında da yazar ve anlatıcıyı birbirinden ayırmamız gerektiği ortaya çıkmaktadır. Yazarlar çok zaman iki "ben"i, sosyal ve günlük "ben" ile yaratıcı "ben"i ayırma eğilimindedir. Meselâ Proust, hikâyeleri yaratan "ben"in günlük , sosyal "ben"den farklı olduğunu savunur. Sanat eserlerinde bazen yazarın isteklerinden, şuurlu niyetlerinden farklı bir "ben"in ortaya çıkabildiği görülmektedir. Birçok yazar biyografik "ben" ile yaratıcı "ben"in birbirinden farklı olduğunu söylemektedir. Paul Auster, "Kendimle kitaplarımı yazan adam arasında büyük bir fark var. Günlük hayatta ne yapacağımı az çok biliyorum, fakat yazarken tamamen ortadan çekiliyorum ve anlattığım hikâyenin nereden geldiğini bilmiyorum." demektedir.

Bunların dışında edebiyat kuramcıları ve tenkitçileri de bu iki "ben"i birbirinden ayırmak gerektiğini açık bir şekilde ortaya koymuşlardır: Psikanalitik tenkit ve ideolojik tenkit, biyografik "ben" ile yaratıcı "ben" arasındaki fark üzerinde ısrarla durur. Bu araştırmalar sonucunda ilgi çekici sonuçlara ulaşılmıştır: Bunlardan birisi, meselâ Balzac'ın kralcı ifadelerine rağmen koyu bir cumhuriyetçi olduğunun ortaya konulmasıdır. Sainte-Beuve,

edebî eserleri yazarlarının hayatıyla açıklamaya çalışıyordu; ancak günümüzde bunun pek de doğru bir görüş olmadığı anlaşılmıştır.

Nihayet yazarın "ben"i ile anlatıcının "ben"inin ayrılması bazen hukuk yönünden de gerekli olmaktadır. Bu iki "ben"in birbirinden ayırt edilememesi, edebî eserler hakkında açılan hukukî davalarının özünü oluşturur.

Benveniste, yaptığı araştırmalarda esas olarak iki tip sözceleme sistemi, sözceleme düzlemi olduğunu farketti. Bunlardan birincisi "tarihî sözceleme", diğeri "söylem sözcelemesi" adını alır.

Fransızcada Türkçe'nin aksine "-di'li geçmiş yani görülen geçmiş zaman"ı ifade etmek için iki ayrı zaman vardır: Bunlardan birisi yazıya has olan "passé simple", diğeri konuşmaya has olan "passé composé"dir. Benveniste, "tarihî sözceleme" ve "söylem sözcelemesi" ayırımını esas olarak bu gramer özelliğine dayanarak yapmışsa da aynı ayırım olgunun özü aynı kaldığından rahatlıkla Türkçe'ye de uygulanabilir niteliktedir. Bundan dolayı biz burada "tarihî sözceleme" ve "söylem sözcelemesi" ayırımını Türkçenin niteliklerini göz önünde bulundurarak yapacağız:

ANLATICI ve SÖZCELEME TİPLERİ

TARİHÎ SÖZCELEME / SÖYLEM SÖZCELEMESİ

"Tarihî sözceleme", tarihçilerin, hikâye ve romancıların kullandıkları ifâde biçimidir. Bu metinlerin belirgin niteliği yazarın kendisini pek ortaya çıkarmaması, gizlenmesidir. Teknik terimleriyle söyleyecek olursak, bu yazılarda sözceleme anının öznesi adeta ortadan silinmiştir. Sözcelerde anlatıcının izleri pek görülmez. Anlatım adeta kendiliğinden oluyormuş hissini uyandırır.

Buna karşılık "söylem sözcelemeleri"nin belirgin niteliği yazarın kendisini gizlememesidir. Bunlarda sözceler, sözceleme anının izlerini taşırlar, "Ben" ve "sen" gibi şahıs zamirleri kullanılır, deiktik "déictique" zaman ve mekan belirticileri bulunur, yani anlamını kullanıldığı yerden alan "şimdi" ve "burada" gibi ifadeler görülür. Başka bir ifadeyle bunlar "bağlı sözce"lerdir.

Söylem, sadece sözlü olmaz, yazılı olan anlatılar da aşağıdaki hallere bağlı olarak söylem içerebilir:

- 1) Anlatıcı, sözü kahramanlara bıraktığı zaman metne bir söylem girmiş olur.
- 2) Anlatıcı, anlatı içinde kendi duygularını ve yorumlarını ifade ettiğinde metne söylem girmiş olur.

ANLATICI ve HİKÂYE ETME ZAMANI

(le temps de la narration)

“Hikâye etme (narration)”, bir anlatı yaratma işinin (fiction) önemli bir parçasıdır. Bir yazıda bazı dil belirtilerine bakarak hikâye edişin izlerini bulmak mümkündür. Araştırmacının görevlerinden birisi, hikâye ile hikâye etme ve hikâye etme ile anlatı arasında kurulmuş olan ilişkileri gözlemlemektir.

Önce birincisini ele alalım: “Hikâye etme” sırasında “hikâye etme zamanı”nın yarattığı bakış açısı ile “şahısların bakış açısı” arasında bir uyum sağlanır. Her hikayede öncelikle birbirinden ayrılması gereken iki zaman vardır: Olayların, hikâyenin zamanı ve “hikâye etme” zamanı. Bir **anlatıcı** bize **ya olup bitmiş olayları, ya olmakta olan olayları ya da olacak olayları anlatır**. Bir de araya ilave etmek istediği, eklediği şeyleri anlatabilir. Buradan da **anlatıcının anlatma zamanına bağlı olarak dört hikâye etme tarzı** ortaya çıkar:

1.Sonradan Hikâye Etme (La narration ultérieure) : **Anlatıcı geçmiş zamanda olup bitmiş şeyleri hikâye eder.**

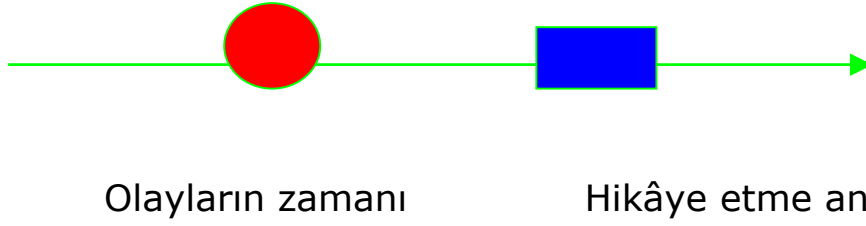
2.Önceden Hikâye Etme (La narration antérieure) : **Anlatıcı daha sonra olacak olayları hikâye eder.**

3. Eşzamanlı Hikâye Etme (La narration simultanée) : **Anlatıcı olmakta olan olayları anında hikâye eder.**

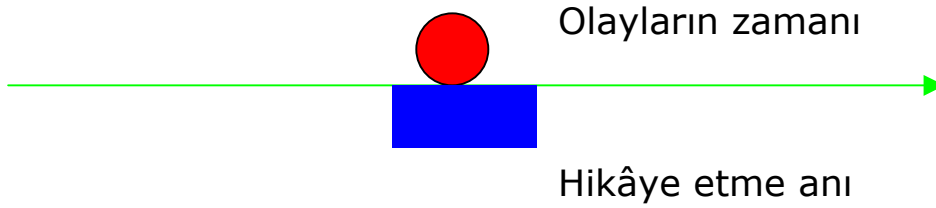
4.Çift zamanlı Hikâye Etme (La narration intercalée): Yukarıdaki birinci ve ikinci tip anlatımların birlikte kullanılmasıdır. Anlatıcı önce geçmiş olayları anlatır, sonra aynı olaylarla ilgili kendi yazma zamanına bağlı olan izlenimlerini dile getirir. Yani anlatıcı olayları kendine ve çağına göre yaptığı yorumları araya sıkıştırarak anlatır.

İlk üç hikâye etme tarzı şöyle bir kronoloji ortaya çıkarır:

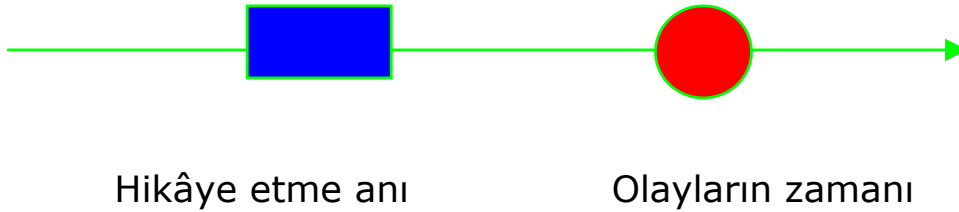
- 1) Anlatma anı, çok zaman anlatılan olaylardan sonradır. Yazarlar ve anlatıcılar çok zaman olup bitmiş bir olayı hikaye ederler:

- 2) Bazen olaylar oluş anıyla aynı zamanda yani eşzamanlı olarak anlatılırlar. Bu tip bir anlatım okuyucuda gerçeklik duygusu uyandırır:

- 3) Bazen gelecek ile ilgili eserlerde anlatı anı önce, olaylar sonradır.

Anlatıcı bu tarzlardan birisini seçmekle hikâye etme anı ile olayların zamanı arasında anlaşılabilir kronolojik bir ilişki kurmuş olur.

Bunlar anlatıcının hikâyeyi hangi zamanın içinden gördüğünü, olaylara hangi zaman perspektifinden baktığını, zamansal bakış açısının ne olduğunu gösterir. Ayrıca **olayların zamanı** ile **anlatıcının anlatma zamanını** birbirinden ayırt etmemizi sağlar. "**Zamansal mesafe**" (**distance temporelle**) denilen şey de işte budur. Bu iki zaman arasında fark bulunup bulunmaması, fark varsa bu farkın çok büyük olup olmadığının tespit edilmesidir. Zamansal mesafenin tespit edilmesi, eserin nitelikleriyle ilgili sağlam görüşlere ulaşmamıza yardımcı olmaktadır. Meselâ bu fark ne kadar büyükse yazar da o ölçüde inandırıcılığını kaybetmektedir.

ANLATICININ ÖZNELİĞİ (SUBJECTİVİTÉ):

Anlatıcı, kendisini gizlese de açıkça gösterse de duygu ve fikirleri hikâyeye az çok yansır. Anlatıcı metinde kendisini “ben” olarak ifade ediyorsa, deiktik ifadeler kullanıyorsa, böyle bir metinde öznellik ağır basacaktır. Anlatıcının kendisini gizlediği realist romanlarda dahi anlatıcının öznel tutumunun izleri görülür. **Bir metindeki soru cümleleri, ünlemler, küçültücü yahut yüceltici sıfatlar, yazının tonu (ironi), teşbih ve istiareler hem anlatıcının farkedildiği yerlerdir, hem anlatıcının özneliğinin sığındığı, gizlendiği yerlerdir.** Bir yazıda bu unsurları araştırarak anlatıcının tutumunu kolayca tespit edebiliriz.

Anlatıcının yorumları, açık yahut kapalı olabilir. Anlatıcılar hikâyeye ile ilgili yorumlar yaptıkları gibi hikaye etme yahut metin ile ilgili yorumlar da yapabilir.

Kapalı yorumlar, anlatıcı ile dinleyicisi arasında ortaya çıkar. Meselâ anlatıcının yaptığı **ironiler** dinleyiciye, dolayısıyla okuyucunun kavramasına yöneliktir. Madame Bovary romanındaki **“Leon, onun ruhunun yüceliğine ve eteklerinin dantellerine hayran oluyordu.”** ironisi anlatıcının kapalı, dolaylı ve okuyucunun anlayışına terk edilmiş bir yorumdur.

© <http://www.ege-edebiyat.org>